

KIS-788 – Sevenadur ha politikerezh

(RLN da GE – 02 - 07 02 03)

[02 02 03] Bloavezhioù 'zo bremañ, p'edon c'hoazh o chom e Paris, e 'm boa bet an dro da lenn war ur gelaouenn gleizelour ur pennad na oa ket dizudi tamm ebet. Evit aozer ar pennad, n'he doa ket ar renkad vicherour da glask lemel ar galloud politikel digant ar vourc'hizion, rak ne c'hell ar vicherourion embreger ar galloud nemet dre hantererezh ur gwiskad burevvelourion a zeu buan o lazioù da vezañ estren da re ar renkadoù labour (pezh a zo bet stadet a-walc'h e riezoù ar Reter forzh penaos). Diouzh savboent an aozer e oa ivez avanturouriezh c'hlez strivañ da seveniñ raktres an anvelourion hag an anvelic'hweluniadourion diskar ar reizhiad kevalour en un doare trumm diwar-bouez un ec'hwel hollek, ha mar o doa al labourerion da ziarc'hañ ur mont war-raok eus an dezvadurezh kevredigezhel (er c'heñver-se e oa deurus kaout ur gouarnamant a gleiz), ne oa ket kement-se ar pep pouezusañ evito a-benn ar fin.

Bremañ e 'm eus keuz da na vezañ miret ar pennad. Gant kalz dale e verzhan ez erbede an aozer savidigezh ur saviad kenderc'hañ piaouel d'ar vicherourion, da lavarout eo ez erbede, e-kichen ar stourm eeun war al lec'hioù labour, ur stourm all kalz ameeunoc'h savlec'hiet war an dachenn sevenadurel. Ne rae ket ar paotr gant an hevelep termenoù ha ni. Diouzh un tu e oa gallek e skrid, ha diouzh an tu all en doa diaesterioù o tisplegañ fraezh e afer. Kompren a raed avat e oa anv eus ur saviad kenderc'hañ, petra bennak ma oa stignet ar gudenn gant kalzik dizampartiz. Un doare un tammig “Mouvement breton” avat en doa an aozer da empentiñ hevelep saviad kenderc'hañ diazezet er vaezienn sevenadurel, ha setu perak tost sur ne 'm boa ket kemeret ar pennad a-zevri betek re. Met daoust ha dihepkoradus e oa seurt eeunegezh en ul lankad kentañ ? Marteze e 'm eus ankouaet ar pennad un tammig re vuan. Me gav din e oa bet ar raktres sevenadurel-se hini Benoit MALON er bloavezhioù 1880-1890, pa zigore bannoù e gelc'hgelaouenn (*La Revue socialiste* ma ne fazian ket) d'an holl redennoù sokialour war an amboaz lakaat war sav “le socialisme intégral”, ar “sokialouriezh kevan”. Nemet en deus graet fazioù gros : embannet en deus pennadoù digant enepyuzevourion dezho ur gweenn sokialour¹, pe digant degemennourion eus

---

¹ E-mesk ar re-mañ e oa, mar 'm eus soñj mat, ur paotr anvet CHIRAC (Auguste).

redennoù sokialour rakgreantel, eleze anistorek. Prim eo savet enebiezh ar varksourion ouzh kelaouenn MALON, ha n'eo ket bet frouezhus embregadenn hemañ.

[04 02 03] Evit distreiñ da 'm lizher dit eus derc'hent dec'h, e kav din he deus ar vourc'hizelezh c'hall savlec'hiet he obererezh buan a-walc'h, adalek ar Grennamzer, war an dachenn sevenadurel ha neket war an tachennoù armerzhel ha politikel hepken. Ur c'hresk kendalc'hek eus ar saviad kenderc'hañ bourc'hiz zo bet adal kumunioù kêr kentañ an 11te kantved betek an Dispac'h gall. Tu bennak e komz Alexis de TOCQUEVILLE eus emdroadur ar c'heñverioù nerzh etre ar vourc'hizelezh hag ar bonez, ha skeudenniñ a ra hevelep keñverioù nerzh diwar-bouez div bladenn diforc'h tre o live en derou, er mare m'edo ar c'hladdalc'helezh en he bleuñv, hag o tostaat an eil d'eben diastal a-hed ar c'hantvedoù, pa c'horree ingal pladenn ar binvidion bartabl tra ma tiskenne ken ingal all hini ar vrientinon : e 1789 eo e teuas ar bladenn gentañ da vezañ uheloc'h eget eben, gouez da de TOCQUEVILLE. Ne vije ket bet bezus avat an eilpennadur-se hep al labour kaset gant ar vourc'hizelezh war an dachenn sevenadurel ivez. Kement-se en deus roet diazezoù kalz solutoc'h da drec'h ar vourc'hizelezh c'hall e 1789 eget da hini ar broleteriezh rusian e 1917, a voe e gwirionez trec'h ur vurevveli.

Distreiñ a fell din a hent all war an tamalloù graet da Roparz HEMON er bloavezhioù diwezhañ-mañ gant ur bern trouzerion o deus kavet sigurioù e devoudoù 'zo, evel renerezh an abadennoù brezhonek war ur skinva roazhonat e-pad ar Gouzalc'h alaman. E-pad pell on bet techet da zisplegañ c'hwitadenn bolitikel ESB dre ur mougadur eus un embreg a rizh leninour gant aergelc'h ar gevredigezh keodedel gall : dizudi e vane an embreg-se da Vreizhiz pa oa o zalvoudoù an hevelep ha re gevredigezh keodedel ar riez. Ne oa ket se hepken avat. Abaoe *Gwalarn* ez eus en hil istor brezhon un damant bras d'ar rezid ha dre berzh seurt damant omp bet degaset da lakaat en amzivin hon pal kentañ : savidigezh ur Stad vrezhon. Den a rezid eo bet Roparz HEMON. Met daoust ha keal o deus hon trouzerion eus ar pezh ez eo ar rezid, pa na ouzont nemet adadad...adezgeriañ al lavar trec'h, al lavar unventek ?

[07 02 03] Moarvat n'en doa ket Roparz HEMON merzhet fraezh ar skodoù a oa re an eil Brezel bed. E vevennoù en doa evel an holl. Evitañ e oa ar Brezel bed-se, evel an hini kentañ, ur gevranc etre riezoù, hep mui. Kement-se avat n'eo ket dibarek dezhañ : ur bern kefredourion eus ar mare, hag int a live uhel, n'o deus ket komprenet kennebeut ne oa ket hepken lazioù Stad a oa e kont, met ivez dazont ar sevenadurezh. Digewer mik e kavan stiañ war Roparz HEMON nemetken pa studier an divoud :

darleviadennañ politikel a live izel eo se, a live gant ar pezh a c'halle ober gwechall ur c'hargiad eus an amaezhiezh trevadennel.

Meur a abeg a voe sur a-walc'h da seurt dallentez a-berzh ur bern kefredourion. Douget e vefen evelkent da lakaat e-mesk an abegoù-se ar gevier dislonket e 1914 da geñver an diskleriadur brezel, hag ivez a-c'houdevezh en un doare diastal betek arsav brezel 1918. Marteze e vije bet gorrekaet dispakadur ar werinelezh en Europa gant trec'h an Alamaned hag an Aostrianed er Brezel bed kentañ. A c'hell bezañ. Se lavaret n'eo bet biskoazh ar Brezel bed-se unan renet evit difenn ar Sevenadurezh enep ar Varbariezh, ar Werinelezh enep an Despotelezh.

Ne oa renad politikel ebet despotekoc'h hag argilusoc'h eget hini Rusia ar mare, a oa ur gevredadez vras da Frañs. Araezus e voe hevelep amspiwelded da eskoridigezh an amspiwelded c'hin war lerc'h 1918.

[GE da RLN – 07 02 03]

Emaon o paouez degemer an niv. 35 eus *Études Phénoménologiques*¹, enni ur pennad gant Michel Deguy : “L'humanité juive”. O kemer da bimpatrom ar Yuzevion gefredour “na santent ket bezañ yuzev”, adalek Freud betek Arendt, e vourr c'hoari gant an diac'hinad :

“Si être juif dans le mouvement « freudien » (ou lacanien-millerien) de se dépouiller, c'est être-homme, dans l'expérience de découvrir son humanité « pure » ; si être juif, c'est n'être rien de juif, alors « nous sommes tous etc. ». Mais il y a un reste ; ou : le mouvement a lieu dans l'affect et sous le signe de la particularité, qui isole des autres (cf. Sharon). On dirait qu'être juif c'est devenir homme... plus quelque chose — qui n'est rien... [...] Pas rien, décisivement, pour Sharon. Je cherche à le « sentir » dans une occasion festive chez des amis juifs — « entre juifs »... avec quelques goys, ils en rient amicalement. Voici les danses, voici les mets. Est-ce une fête de l'identité, comme entre Catalans, Corses, Bretons ? Oui et non. Communautés ? Du dehors et si le commentaire cherche sa « correction politique » irénique, affaire de « culturel » et de minorités, alors on parlera des danses, des cuisines, des croyances... Mais pour soi (entre nous, dirait Sharon, non

---

¹ « L'IDEE D'HUMANITE EUROPEENNE », talbenn dodennel niv. 35 an *É.P.* (2002).

Goyim...), c'est ça avec quelque chose en plus, qui n'est pas rien — mais tout” (p. 37).

Michel DEGUY a zeraou e bennad o rein da c'houzout : “*Dans mon enfance et ma jeunesse, Dieu était juif*” (p. 29). *Exit* Doue, chom a ra ar yuzevelezh. Dodet eo an argraf : an diahont feizel n'eo ket solius ken, petra ober eus e roudoù ? Mar bije c'hoazh anezho aspadennoù henoniel evel dilerc'hioù Sumer pe kenedel-kefredel-politikel evel hêrezh Henc'hres... Hogen roudoù bev int, lignezoù milvedel, ur genel hiraezhus neuze piaouous d'he douar, eleze un diagiz — donderioù teñval kevampleg da uc'hderioù an diahont :

“Et Jacques Derrida : « Ce sentiment (de judéité) reste chez moi obscur, abyssal, instable surtout. Contradictoire. À la fois très puissant et labile. Comme si une profondeur de mémoire m'autorisait à oublier, peut-être à dénier le plus archaïque, à me distraire de l'essentiel. Cette distraction active, voire énergique, me détourne alors de ce qui reste sans doute de plus « constitutif » en moi [...] ». Et plus loin : « Cette incalculable multiplicité intérieure [...] me donne à réfléchir *et* à mon appartenance *et* à ma non-appartenance au judaïsme » [Jacques DERRIDA, Élisabeth ROUDINESCO, *De quoi demain... Dialogue*, Fayard-Galilée, 2001, p. 183]” (p. 31).

An argraf evit an holl, evidomp ni en arwerc'homp bepred, eo penaos emsavlec'hiañ e-keñver diahont ha diagiz, e-keñver diagiz dreist-holl — dre ar vrezhonelezh omp deuet d'ar brezhoneg ha dre ar brezhoneg e voulc'homp hentoù digent hon lak en ur saviad ken forc'hellek, ken emzislavarus e-keñver ar vrezhonelezh ha saviad DERRIDA e-keñver ar yuzevelezh.

Michel DEGUY a venn emsavlec'hiañ e hil an Dispac'h gall bepred oberiant e leviadurezh ar pempet Republik. An argraf evitañ eo penaos bezañ hep diahont ha hep diagiz, diharpañ Doue ha kaeañ ouzh ar gwad. Bezañ den hep mui, kuit a hevelepted ar feizad hag a hevelepted ar broad : “*la raison bute sur l'identité*” (p. 37). An neñv, ar c'houra¹ zo ken angavael d'ar poell an eil hag egile. E-lec'h ma paouez ar poell e teraou ar feulster, setu an arguzenn bennañ a hañval an aozer kemer evit krennañ tiriad ar sevenadur da amgant ar poell (dav anzav ez eus eno un arguzenn a gretadur holl riskloù, warni merk bourc'hiz an Dispac'h gall). Kleñved bugeliezh moarvat stultenn an

---

¹ A-zivout keal platonek ar *cwvra* hag adarver an termen gant Julia KRISTEVA en ur c'hemeradur strishaet, freudek, sl. La-13, pp. 112, 115-118. Sl. ivez KIS-668, La-13, pp. 239-242 ha KIS-673, *ibid.*, pp. 262-265.

Doueez Rezon azezet war dron an Tad hollc'halloudek — azon neoazh eus anvevusted an den amgrennet d'ar poell. Padosoc'h avat dodadur an hollveziadelezh dre ar poell, sach'het buan en hollveziadelezh en ur vro hepken — rakreder “an Dispac'h en ur vro hepken” — eleze en hollveziadegezh ar vroad, Merc'h henañ an Iliz o tont da Vammvro Gwirioù mab den.

“Comment un peuple se dépouillerait-il de son *intraductible* particularité pour entrer en universalisation ? Impraticable *séparation*, qui devrait passer à l'intérieur de chacune, séparant le formel du matériel, le légal du substantiel, le public du privé, c'est-à-dire en fin de compte (en fin de notre histoire) l'État de l'Église : car la séparation, achevant la sécularisation, la profanation, c'est la *laïcité*. [...]

“La France ne s'en tirait pas mal jusqu'à une époque récente : révolutionnaire, elle disait à qui voulait l'entendre (et on le voulait bien) emporter avec soi la libération de tous les autres. Et on la croyait (Sartre s'en souvient quand il proteste qu'aucun homme ne sera libre tant qu'un seul resterait asservi). La France révolutionnaire *et laïque* (cent ans plus tard) décide que son exception est justement universalisante (et il en reste quelque chose dans « l'exception culturelle » aujourd'hui) ; que sa transformation apporte à l'univers « les Droits de l'homme ». Pour elle, c'était fait... Ouf ! Et les autres ? À qui le tour ?” (p. 36).

Mar chom pell diouzh e werc'heladur pennlev an Torah hag an Aviel : “Kar da nesañ evel m'en kar Doue”, emañ ken pell all ar maladur poellelour anezhañ, Gwirioù mab den. Ha n'eo ket hepken dre ma 'z eo hir an hent a gas er-maez eus an diyoned, met ivez dre benn an dislavaroù diabarzh, an diac'hinadoù a ouezas ken splann lakaat war wel ar Yuzevez he doa “*cessé de [se] sentir une femme juive*” (p. 31), Hannah ARENDT : Gwirioù mab den zo re un den derc'hek na c'hellont kaout gwerc'h nemet e stern ur Stad hag ur Stad vroadel¹. An *Nasion* a amplement a arc'he bezañ an denelezh, ha denelezh derc'hek e voe, graet gant denion derc'hek ; ent werc'hek, e voe Frañs, nann evel egin riegezh ar poell, met evel riez etre riezoù all. Goude ar c'hwitadennoù arreet da astenn an “*nemedenn hollveziadelaus*” betek bevennoù an denelezh, gwarzavar an trevadennerzh, an Dispac'h adenaouet boniekoc'h e riezoù all, ez eus peadra evit un dalc'hiad kempoell a 'r poell da vezañ c'hwerv.

Ha c'hwerv eo Michel DEGUY. An aremvac'h m'emañ — hag emañ enni, ouzh e anzav pe get, ar gefredourion organek gall — zo : hon glad (hon yezh, hon sevenadur,

¹ Sl. KIS-755 — Gwirioù mab den hervez Hannah Arendt, La-15, p. 135 pergen.

kement a ya d'ober ar frañsezelezh) hon troc'h diouzh an denelezh, hon tonk d'an daonedigezh istorel ; met mar distaolomp hon glad war-benn bezañ a-unan gant an denelezh “pur” evel m'en erskriv galvedigezh ar poell, petra chomo ganimp ? Evel den yaouank an Aviel diegus da werzhañ e holl beadra ha da reiñ an arc'hant d'ar beorion rak madoù bras en doa, e kil Michel DEGUY. Gwerzhañ hon glad, ennañ Gwirioù mab den ? Anat koulskoude he deus an degasadenn roet kement a c'halle reiñ d'ar bed hag emaomp er “*fin de notre histoire*”². Met pelec'h emañ an TANABE gall a verko an netra, an “*na-vout tralen*” evel an hent nemetañ da zont er-maez ken eus kemez ar spesad, ken eus kemez ar poell ? Michel DEGUY ne ziwel ket an hent-se koulskoude, e angemer a ra zoken da hent *poetek*, met a-benn ar fin en en diskler dic'hallus :

“Que serait (que devra être) une *anthropologie négative*, ou translation, profanation, récupération, de la théologie négative, ce mouvement inventé pour « Dieu » lui retirant ses attributs ontiques ? Pour l'homme, une anthropologie apophatique de l'ab-dication de ses prérogatives humanistes, à la recherche du rien-commun, de l'insondable (*absconditus*) indétermination, ou infini, de sa finitude, abjurant les fiertés empiriques, détournant l'anthropisation anthropomorphiste anti-écologique (ravageuse) du monde et de sa terre. « Il n'y aura plus ni homme ni femme, ni juif ni romain [...] »...” (p. 33).

“La forme et le contenu retombent de part et d'autre. Montaigne parlait bien de *forme*, et la forme ne retient rien des habitudes vernaculaires, des goûts locaux, des traditions linguistiques ou culinaires, du régional. « Ne retient rien » : faudrait-il passer par le *rien* ? Sans doute. Je le note souvent, grâce à la poésie, à l'éducation poétique. Mais l'objection de Benny Lévy nous barrera toujours la route : le *rien* est impraticable. Non au vide central [...]. L'homme ne vit pas de rien — etc.” (p. 35).

Ne c'hellomp nemet sevel a-du gant Michel DEGUY : setu dekvloaziadoù ma tiskuliomp an hevelebouriezh o reuziañ e Breizh evel ma tiskuilh eñ “*les Nations en tant que telles, ré-ethniscées dans l'immense régression aux racines*” (p. 50). Hogen ar remed ouzh an argizañ d'ar gwrizioù n'eo ket troc'hañ ar re-mañ pe stankañ ouzh ar

---

² Er bloavezhioù eikont — ne oa ket kouezhet c'hoazh Moger Berlin — e konte din Michel DEGUY, war e zistro eus ur c'hendalc'h kulturel etrevroadel e Leningrad, e oa ouzh dor an dileuriad amerikan ul lostennad studierion c'hoantus d'ur stael en USA endra chome goulllo an trepas dirak dor e gambr dezhañ.

³ Sl. KIS-730 – Denesaat ouzh skol Kyō to . II. Tanabe Hajime, La-14, pp. 275-310.

sabr a sav anezho. Heuliañ boazioù, debriñ meuzioù, pleustriñ idiomoù lec'hel, rannvroel, broadel a reomp hep rukun na deoliezh, kenkoulz all tremen hebiou dezho hep gorial. Breizhad gant Breizhiz, Frañsez gant Fransizion, hag ivez Arab gant Arabed, Sinaad gant Sinaiz, Japanad gant Japaniz evit kemer ur bomm all digant sant Paol. Pezh a vern zo e lec'h all. Hag aze moarvat e forc'homp diouzh prepoz Michel DEGUY. Rak, goude ma ra, diwar vont, dave d'an *netra poetek* ha ma erbedfe a-walc'h un *denoniezh nac'hadek*, ne oar desellout evit houmañ estreget un arloadur politikel :

“L'obstacle le plus insurmontable, encore et toujours, à toute fédération en général, c'est-à-dire à toute subsomption d'un groupe de nations sous un bien plus commun, un intérêt plus général, et à la fin une intégration en « société des nations » ou subsomption sous l'universel concret d'une humanité appelée à entrer en indivision partageant le monde de la terre, c'est le mépris réciproque, le dégoût et la haine réciproques des nations entre elles [...]. C'est du temps du mépris qu'il faut sortir. L'hétérogénéité insoluble des nations entre elles est vécue principalement dans la souffrance babélique de l'étanchéité des idiomes, comme un ne-pas-pouvoir-s'entendre « du tout au fond », faute de langage commun, c'est-à-dire de langue commune. [...]

“La *traduction* est l'avenir obligé, inévitable — ou rien. Mais *en quelle langue ?*” (p. 50).

Evit doare ez eo estren da breder an aozer ar “*saviad kenderc'hañ diazezet er vaezienn sevenadurel*” a rez anv anezhañ. E hent apofatek a zifourk en ur *praksiz* (diwar skouer hent apofatek gouzañvat ar proleter hervez MARX). Hon hir a zehentadur en deus hon degaset da ziforc'hiñ, andireadus an eil d'egile, *poieziz* ha *praksiz*, moned *nidiadel* ha moned *soliadel*. Mar gell ar *praksiz* tremen hep ar *poieziz*, emañ bon ar *poieziz* er *praksiz*, darvoud arskarek eus ar *praksiz* n'eus ken anezhañ. Ouzh ar *soliadel* emañ keinet an *nidiadel* evel na-vout ouzh ar bout. Anv ebet enta eus un askezh erdantet d'un *denezh “pur”*, boull evel ar poell, war glask d'un *netra-boutin*. Gwriziennet eo an den en e c'hlad, e zouar, e genel, e gravez, en e holl c'houbarzhelezhioù, anv ebet d'e ziwriennañ.

Re heñvel eo kehelerion ar poell noazh ouzh an emspazhidi a venne heuliañ an Aviel hag “*emober eunuked en abeg da Rouantelezh an Neñvoù*”¹. En nit eo e konter ar glad evit netra, n'eo ket er gouarn — peoc'h enta da Vaodierned ar C'hultur ! Kontañ evit netra n'eo na disteurel, seul gent a se dispenn, na zoken barn war an talvoud : n'emeur ket eno en amgant ar gwezhiadoù *soliadel*. Kontañ evit netra zo en degouezh

---

¹ *Mzh.* 19, 12.

treiñ kein da gement beziad 'zo, eleze war un dro emgontañ evit netra : anlouerañ an na-vout. En nit e vez treuzneuziet ar glad e bonveziad : ar sell a droe war dreñv evit diansavelañ ur glad bevennek, deberzhek, gwengelek etre harzoù un istor broadel pe veuriadel, a sko war raok e rezh un digeriñ dall o kevodañ ar beziat, ar glad ha kement glad 'zo a-unan, rak en nit *eo bezus pep tra*.

Brezhoneg an 18t - 19t kantved, idiom maezioù Breizh-Izel, glad dastammet a rikle a-nebeudoù d'an *netra-boutin*, danvez studi hiziv, a voe troc'holiet e bonveziad gant GREGOR, GONIDEG, KERVARKER, VALLEE a genderc'has diwarnañ ar yezh lennegel. Houmañ, aet da c'hlad an 20t kantved, a voe eilpennet d'he zro d'ober bonveziad ar brezhoneg kempred. Ar gefredourion organek gall, hag ar re all², o deus marteze "*dispriz, heug ha kasoni*" ouzh hon yezh¹. Evidomp koulskoude ne anavezomp *gouzañvder babelek* ebet, *hestankted* ebet *etre an idiomoù*. Keit ma vimp aketus da zerc'hel en hon c'halonou a vrezhonegerion ur plas d'ar goullo, d'an na-vout tralen², eo lavar kennevin a glevimp gant ar mouezhioù gall, saoz, alaman, japanat, sinaat pe arab...

---

² Diwar-benn *initial speakers* ar brezhoneg, graet anezho "*d'après nationalistes persuadés de leur élection*", e lennomp war *Le Monde* eus an 31 Genver 2003 : "*Bien loin de conserver et d'enrichir un patrimoine culturel et linguistique en perdition, ils s'ingénieraient à créer, à coups de reconstructions ou de falsifications, une pseudo-culture celtique asservie aux impératifs de la mondialisation et à dissimuler les origines cléricale, fasciste puis collaborationniste des porte-drapeaux de l'Emsav (le mouvement breton)*" ("Récit d'une déception politique dans le monde enchanté de Brocéliande", gant Nicolas Weill a-zivout *Le monde comme si — Nationalisme et dérive identitaire en Bretagne*, gant Françoise MORVAN, Actes Sud, 2002).

¹ Notomp ez embanne Michel DEGUY barzhonegoù e brezhoneg kempred ken abred ha 1984 e-barzh ar rollenn *Po&sie* e oa eñ ar pennskridaozer anezhi.

² Diwar-benn "*den an na-vout*", sl. ivez KIS-749 – Hannah Arendt ha keal an niñvañ, La-15, p. 111 pergen.